

УДК 336:368.02

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-39>**Павленко О. П.**кандидат економічних наук, доцент,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6967-8424>**Pavlenko Oksana**

Dnipro State Agrarian and Economic University

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СТРАХОВИХ ФОНДІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Статтю присвячено визначенню методологічних аспектів формування страхових фондів аграрних підприємств України. Розглянуто методологію страхового захисту аграрного виробництва в Україні, проаналізовано характеристики економічної категорії «страховий фонд». Досліджено джерела фінансових ресурсів та методи формування страхових фондів аграрних товаровиробників. Охарактеризовано організаційні форми створення страхових фондів підприємств, які мають цільове призначення. Визначено їхню роль у страхуванні як суспільних відносин із приводу накопичення грошових коштів або матеріальних цінностей. Доведено, що призначення страхового фонду полягає у захисті від ризиків та відшкодуванні збитків аграрних товаровиробників у разі настання страхових випадків. Створення страхових фондів відбувається за рахунок добровільних та обов'язкових внесків, страхових платежів, бюджетних асигнувань, коштів Аграрного пулу.

Ключові слова: аграрне страхування, страховий фонд, страховий захист, страхові ризики, страхові можливості, страхування.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF FORMATION OF INSURANCE FUNDS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article is devoted to determining the methodological aspects of the formation of insurance funds of agricultural enterprises of Ukraine. The article also discusses the methodology of insurance protection of agricultural production in Ukraine, analyzes the characteristics of the economic category "insurance fund". The concept of the economic category "insurance funds" by economic importance and from the scientific point of view of theoretical aspects is taken into account, taking into account the interpretation of the authors of scientific publications. The purpose of the insurance fund as a financial base for determining the financial reliability of an enterprise is specified, whereby its financial resources can be used to reduce and prevent negative consequences, losses or risks even before the occurrence of insurance events. The author investigates sources of financial resources and methods of formation of insurance funds of agricultural producers. The organizational forms of creation of insurance funds of the enterprises having the intended purpose are characterized. Their role in insurance is defined as a public relations regarding the accumulation of money or tangible assets. It has been proved that the purpose of the insurance fund is to protect against risks and to compensate the losses of agricultural producers in the event of insured events. The article also identifies the sources and procedure for forming insurance funds of agricultural enterprises. Generalized organizational forms of the insurance fund by the methods of their formation, taking into account public practice. Creation of insurance funds occurs at the expense of voluntary and compulsory contributions, insurance payments, budgetary allocations, funds of the Agrarian Pool. The author systematizes the components of the mechanism of operation of the insurance fund, which include the principles, forms, methods, functions, sources and theories of formation, depending on the purpose of financial resources. The stated positions made it possible to draw conclusions on the methodology of formation of insurance funds of agricultural enterprises in the conditions of globalization crisis.

Keywords: agrarian insurance, insurance fund, insurance protection, insurance risks, insurance opportunities, insurance.

JEL classification: G22, O13, Q19.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку фінансового сектору національної економіки страхові фонди є економічною необхідністю, а страхування сільськогосподарських ризиків виступає важливим елементом інфраструктури аграрного ринку та економічним важелем стабілізації виробничої сфери економіки України. Більшість учасників економічного сектору спрямовує свою діяльність на отримання швидкого прибутку, але на відшкодування збитків не залишає резервів. Сучасні тенденції страхового захисту аграрних підприємств засновані здебільшого на реалізації програм страхування ризиків, які повинні враховувати специфіку сезонного виробничого характеру та відповідати вимогам сучасного страхового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування страхових фондів розглядали багато вчених-економістів: В.Д. Базилевич [2], О.Д. Вовчак [3], Л.М. Горбач [4], Т.А. Говорушко [5; 13], О.Д. Заруба [8], М.В. Мних [9], В.Й. Плиса [10], С.С. Осадець [14], О.Я. Стойко [12], Н.В. Ткаченко [16], Я. Шумелда [18], Н.В. Яворська [19]. Основою для формування страхового захисту підприємства є його страхові фонди, що формуються за методами залучення фінансових джерел цільових (компенсаційних) ресурсів. Але недосконалість методика формування страхових фондів аграрних підприємств в Україні в умовах нестабільного розвитку страхового ринку спричинила вибір тематики та визначила актуальність даної статті.

Мета статті полягає у методологічному дослідженні визначення економічної категорії «страховий фонд», а також джерел та методів їх формування в аграрних підприємствах, організації мобілізації фінансових ресурсів із метою страхового захисту агропривибних ризиків та відшкодування збитків аграрним виробникам за рахунок заощаджених грошових коштів.

Виклад основного матеріалу. Необхідність формування страхового фонду пов'язана з потребою в страховому захисті, яка може бути задоволена завдяки коштам, нагромадженим у страхових фондах (резервах). Ця потреба має природну, економічну, соціальну та глобалізаційну зумовленість.

В економічній літературі найчастіше зустрічається формулювання страхового (резервного) фонду як резерву «грошових чи матеріальних засобів, який має строго цільове призначення: відшкодування збитків потерпілим від страхових подій; покриття незапланованих витрат; вирівнювання добробуту за умов кон'юнктурних коливань, стихійних природних лих тощо» [17, с. 603].

Слід уточнити тлумачення економічного терміну «фонди», які здебільшого характеризуються як ресурси, запаси, нагромадження. Разом із тим категорія понятійного апарату «страховий фонд» визначається сукупністю відокремлених та зарезервованих запасів матеріальних благ, що призначені для здійснення страхового захисту (не тільки компенсації, а й подолання наслідків реалізації страхового ризику), який може виступати як у натуральній, так і в грошовій формі. Адже створюється страховий фонд з метою реального страхового захисту, який призначений для покриття надзвичайного збитку, що спричиняється суспільству стихійними лихами, техногенними аваріям та різними випадковостями [15, с. 87].

Страхові фонди підприємств являють собою грошові матеріальні активи, які знаходяться у їх розпорядженні та повинні забезпечувати фінансову надійність та безпеку діяльності аграрного підприємства, а також відшкодування його збитків. Страховий фонд характеризує такий стан фінансової бази, за рівнем якого можна визначити фінансову надійність підприємства, при цьому його фінансові ресурси здатні використовуватися для зменшення та запобігання негативним наслідкам, збиткам чи ризикам ще до настання страхових подій. Частиною фінансових ресурсів страхового фонду у вигляді тимчасово вільних грошових коштів підприємство може використовувати з метою інвестування у виробничі активи або цінні папери для отримання додаткового прибутку [16, с. 9–10].

За своїм економічним значенням страхові фонди виступають як сукупна частка грошових коштів, вилучена з національного доходу. Створення страхового фонду, управлінням ним та розподіл його фінансових ресурсів є частиною системи фінансових відносин, що виникають як відтворення виробничого процесу та потужностей підприємства у разі руйнування стихійними природними силами або настання нещасних випадків під час виробництва продукції [1, с. 14].

Страхові фонди аграрних підприємств можуть мати різні джерела походження, тобто сформуватися як за рахунок обов'язкових, так і добровільних внесків, а за юридичним аспектом виникнення у правовому полі є нормативними, створеними на підставі норм чинного

законодавства, і ненормативними, створеними з метою забезпечення внутрішньої стійкості організації [5, с. 10].

Метою створення страхових фондів є не тільки стабілізація, відтворення ресурсів, а й відновлення певних економічних відносин у процесі аграрного виробництва, які виступають джерелами реальних інвестицій, індикаторами стабілізації національної економіки держави та сприяють економічному зростанню суспільства у цілому. Існування страхових фондів аграрних підприємств нерозривно пов'язане зі створенням страхових резервів [11, с. 7].

Автор наукових праць О.Д. Вовчак розкриває сутність економічної категорії «страхові фонди» як «організаційно відокремлені фонди суб'єктів господарювання, які створюються як у натуральній, так і в грошовій формі». Він пропонує розглядати «страхові фонди у формі резерву матеріальних і грошових засобів для покриття збитків, спричинених несприятливими чи ризиковими подіями, й є невід'ємною частиною, складовим елементом будь-якого суспільства. Тому розмір і структура фонду, що використовується з метою страхового захисту юридичних і фізичних осіб, залежить від багатьох чинників, серед яких: теоретико-методологічні концепції формування фонду; стан розвитку економіки; співвідношення між формами власності; методи залучення коштів для реалізації соціальних програм. Призначенням цих фондів є оперативне подолання тим часом ускладнень у процесі господарювання» [3, с. 20–21].

В аграрних підприємствах за допомогою системи самострахування може створюватися насіннєвий, фуражний та інші натуральні фонди, які повинні мінімізувати або усунути ризики постійно змінюваного економічного середовища, забезпечити беззбиткове та безперервне виробництво. Відповідно до чинного законодавства України, кожен суб'єкт господарювання може створювати резервний фонд (капітал) за рахунок розподіленого прибутку в розмірі 15–25% від статутного капіталу. Однак специфіка системи самострахування аграрного виробництва полягає у впливі природно-кліматичних умов на результати господарювання. В аграрному секторі економіки межі самострахування ширше, оскільки суб'єкти господарювання прагнуть захистити себе від ризиків використання активів, що негативно впливатиме на фінансові можливості та операційну систему підприємства. В українському законодавстві, на жаль, немає чіткого визначення поняття «страхові фонди», але необхідність його створення для підприємства прописана в багатьох наукових джерелах, навчальній економічній літературі та публікаціях [7].

Ураховуючи думку В.Й. Плиса, слід відзначити, що страховий фонд утворюють для організації розподілу збитку, тобто «грошовий фонд цільового призначення, який формують за рахунок фіксованих внесків учасників страхування. Оскільки кошти фонду використовують тільки між учасниками його створення, розмір страхового внеску відображає частку кожного з них у розподілі збитку. З огляду на це, чим більше учасників страхування, тим менший розмір страхового внеску, тим доступніше та ефективніше страхування» [10, с. 22]. Колектив авторів Н.М. Внукова, В.І. Успенко, Л.В. Временко відзначають, що «страховий фонд призначений для покриття надзвичайного збитку, що спричиняється суспільству

стихійними лихами, техногенними аваріями та різними випадковостями» [15, с. 9]. На відміну від існуючих теоретичних поглядів О.Я. Стойко вважає, що «сутність страхового захисту зумовлена прагненням обмежити як матеріальні, так і нематеріальні збитки, пов'язані з певними ризиками, а страхування нерозривно пов'язане з відтворювальним процесом та сприяє зміцненню стійкості як окремого підприємства, так і національної економіки у цілому» [12, с. 45].

С.С. Осадець дає таке визначення фонду страхового захисту: до нього «...належать централізовані натуральні та грошові резерви держави, децентралізовані фонди (у частині, що використовується на покриття шкоди, завданої стихійними та іншими непередбачуваними подіями, – самострахування), а також фонди, створювані методом страхування. У межах цих форм страхового захисту може існувати багато видів фондів цільового призначення» [14, с. 32].

У наукових публікаціях існує декілька визначень організаційних форм страхового фонду. Цілком слушною є думка В.Д. Базилевича, який наводить загальний вигляд економічного тлумачення страхових фондів та їхню організаційну структуру: «централізовані страхові фонди; децентралізовані фонди самострахування домогосподарств та підприємств, установ, організацій; фонд страхових організацій» [2, с. 15]. Своєю чергою, Л.М. Горбач відзначив, що «суть страхової діяльності полягає у створенні спеціалізованими організаціями страховиками страхового фонду в грошовому вираженні, який формується із внесків страхувальників із метою відшкодування з нього збитків, спричинених окремим страхувальникам у результаті настання страхових подій» [4, с. 11].

Характеристика понятійного апарату «страхові фонди» доводить, що його трактування містить основні ключові механізми щодо організаційних утворень джерел фінансових ресурсів грошових фондів, призначених для цільового використання підприємствами у разі настання страхових подій. Але Я. Шумелда висвітлює іншу теорію: він вважає, що «існування різних форм організації страхових фондів призводить до наявності певних методів їх формування: методу формування страхового фонду за рахунок державних коштів; методу самострахування, тобто створення децентралізованих страхових фондів безпосередньо на підприємствах та в організаціях; методу страхування за рахунок внесків окремих господарств і населення» [18, с. 54].

Виходячи з наукової та суспільної практики, окремими вченими були розроблені організаційні форми страхового фонду. Так, В. Райхер обґрунтував систему трьох складників страхових фондів за анти ризикового спрямування й у своїй класичній теорії розглянув методи організації цих фондів. Щодо умов функціонування економіки в Україні, то можна виділити такі форми страхового фонду: централізований (резервний); самострахування; страховий фонд страховика. Щодо умов функціонування економіки в Україні виділяють

такі організаційні форми страхового фонду та методи їх формування (рис. 1).

Цікавим є твердження Т.А. Говорушко, який пропонує характеризувати організацію страхового фонду як діяльність, що «полягає у зобов'язаннях відшкодування збитків шляхом їх розподілу між певним колом осіб, яка являє собою найдавнішу форму страхування» [5, с. 10]. Науковець поєднує таке поняття страхового фонду з натуральною та грошовою формою та вважає його матеріальним утіленням економічної категорії страхового захисту.

У науковій літературі зазначається, що страховий фонд виступає здебільшого матеріальним вираженням економічного терміну «страховий захист», і якщо врахувати поєднання цього інструментарію з тлумаченням фонду, тобто ресурсів, запасів, нагромаджень, тоді страховим фондом можемо назвати «сукупність виділених та зарезервованих запасів матеріальних благ, що призначені для здійснення страхового захисту (не тільки компенсації, а й подолання наслідків реалізації страхового ризику), який може виступати у натуральній і в грошовій формі».

Вчені та дослідники економічної думки відзначають поняття страхового фонду як частини вилученого національного доходу і валового внутрішнього продукту. У загальному обсязі страховий фонд указує на розмір втрат, які мають місце в суспільстві в результаті збитків. Відомо декілька теорій страхового фонду, проте найбільшого поширення набула Марксова теорія, згідно з якою страховому фонду притаманний виробничий характер, що розглядається в розрізі суспільно-економічних відносин. Концепція страхового фонду К. Маркса ґрунтується на тому, що він розглядається як фонд відшкодування відповідних втрат і руйнувань у засобах виробництва. Окремі автори досліджень відзначають: «Страховий фонд – це частина розподіленого та вилученого національного доходу і валового внутрішнього продукту, який розглядається як фонд відшкодування відповідних втрат і руйнувань у засобах виробництва», а інші будують методологічні концепції на тому, що «створення страхового фонду є не збільшенням вартості, а оновленням вартості капіталу, як і у випадку з амортизаційним фондом» [19, с. 23].

У сучасних науково-теоретичних публікаціях наголошується на виникненні страхових фондів на підставі амортизаційної теорії, однак при цьому стверджується, що його призначення – не накопичення, а споживання і відшкодування збитків у разі настання страхових випадків. Якщо розглядати організаційний складник страхового фонду, то він виступає гарантом виконання грошових зобов'язань по страхових відшкодуваннях, а

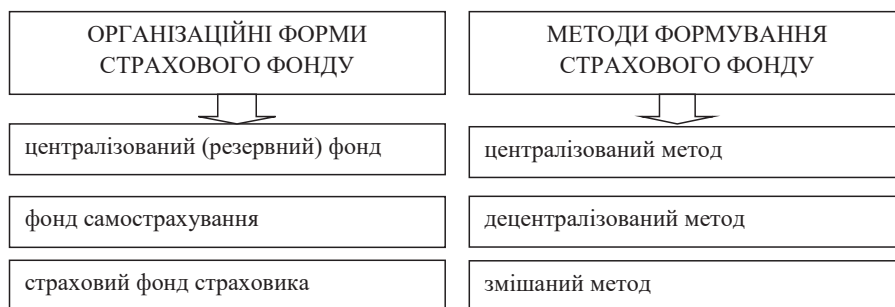

Рис. 1. Організаційні форми страхового фонду та методи їх формування

також пріоритетним інструментом реалізації економічних інтересів та отримання прибутку в разі ненастання страхових випадків.

На відміну від існуючих теорій та визначень В.В. Железняк пропонує виділяти два види страхових можливостей: «Залежно від характеру приналежності страхових ресурсів (стосовно підприємства) може бути: зовнішні страхові можливості, які представлені двома основними способами залучення спеціалізованих страхових фондів: укладання договору зі страховою компанією і вступ у товариство взаємного страхування. (співвідносяться з невластими джерелами ресурсів, такими як централізовані, галузеві резерви, фонди страховиків); внутрішні страхові можливості (зв'язані з власними, підконтрольними підприємству фондами)» [6, с. 14].

Так, цілком слушною є думка М.В. Мниха, який розглядає визначення понятійного апарату «страхові

фонди», поєднаного з безумовним функціонуванням страхового ринку в країні, враховуючи інструменти його механізму. Окрім того, автор наголошує на доцільності створення гарантійного фонду страховиками, щоб забезпечити виконання зобов'язань перед страхувальниками, зміцнити фінансову стійкість, стабілізувати структуру концентрації страхового капіталу [9, с. 33–35].

У сучасних реаліях ринкових перетворень механізм функціонування страхового фонду визначає структуру, джерела та форму, в якій здійснюється формування резервного фонду (рис. 3).

Висновки. Отже, страхування ризиків аграрних підприємств як економічна категорія відображає економічні відносини з приводу формування і використання страхового фонду на принципі замкнутої солідарної розкладки збитку для організації страхового захисту з метою здійснення антиризикової діяльності.

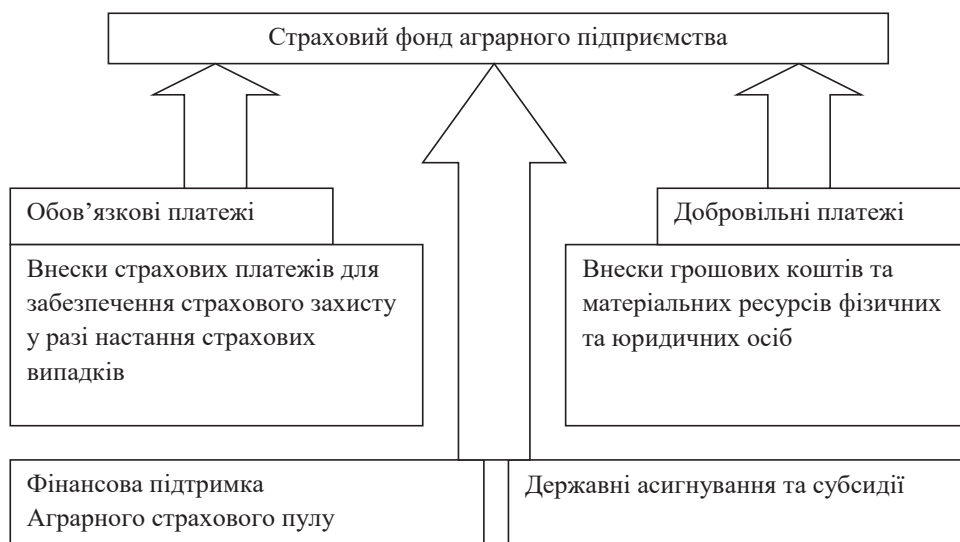

Рис. 2. Джерела формування страхових фондів аграрних підприємств

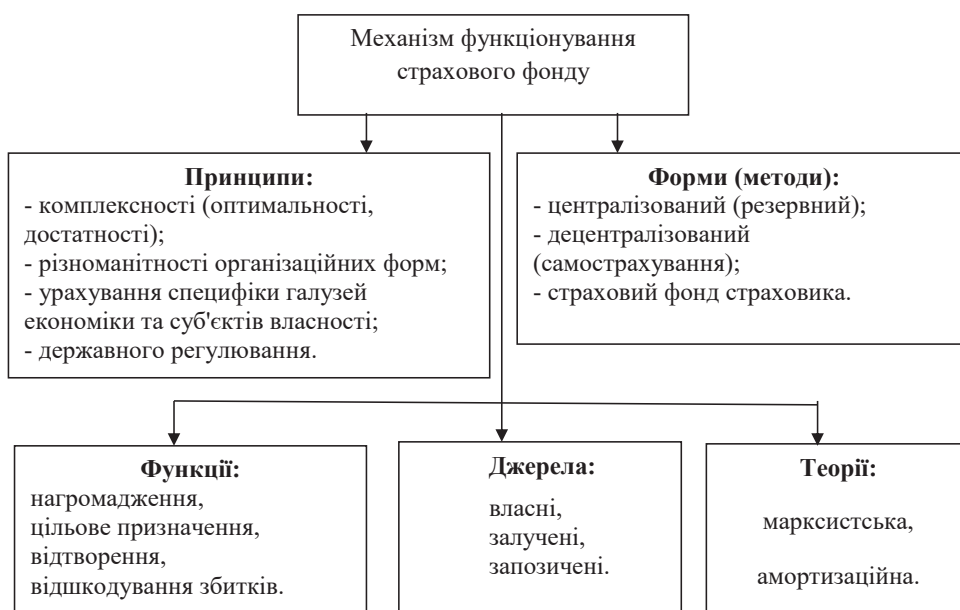

Рис. 3. Механізм функціонування страхового фонду

Список використаних джерел:

1. Александрова М.М., Петрук О.М., Уллубієва К.К. Страхування : навчально-методичний посібник. Житомир : ЖДТУ, 2010. 184 с.
2. Базилевич В.Д. Страхування : підручник. Київ : Знання, 2008. 1019 с.
3. Вовчак О.Д. Страхова справа : підручник. Київ : Знання, 2011. 391 с.
4. Горбач Л.М. Страхова справа : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2003.
5. Говорущко Т.А. Страхові послуги : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 376 с.
6. Железняк В.В. Формування страхових фондів підприємств як матеріальна основа їх захисту від підприємницьких ризиків. *Ефективна економіка*. 2014. № 11. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3504> (дата звернення: 16.02.2020).
7. Закон України «Про страхування». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/show/85/96-вр> (дата звернення: 16.02.2020).
8. Заруба О.Д. Страхова справа : підручник. Київ : Знання, 1998. 321 с.
9. Мних М.В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика : монографія /за ред. М.В. Мниха. Київ : Знання України, 2006. 284 с.
10. Плиса В.Й. Страхування : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2005. 391 с.
11. Рейтинг страхових компаній України. URL : <https://forinsurer.com/ratings/nonlife> (дата звернення: 12.02.2020).
12. Стойко О.Я., Дема Д.І. Фінанси : підручник / за ред. О.Я. Стойка. Київ : Алєрта, 2017. 406 с.
13. Говорущко Т.А., Стецюк В.М. Страхування : навчальний посібник / за ред. Т.А. Говорущко. Львів : Магнолія 2006, 2014. 328 с.
14. Страхування : підручник / кер. авт. кол. і наук. ред. С.С. Осадець. Київ : КНЕУ, 2002. 599 с.
15. Страхування: теорія та практика : навчально-методичний посібник / Н.М. Внукова та ін. ; за ред. Н.М. Внукової. Харків : Бурун Книга, 2004. 376 с.
16. Ткаченко Н.В. Страхування : навчальний посібник. Київ : Ліра, 2007. 354 с.
17. Шило Л.А., Аберніхіна І.Г. Організаційні підходи до формування страхових фондів підприємства. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2010. Вип. 262. Т. III. С. 602–608.
18. Шумелда Я. Страхування : навчальний посібник. Тернопіль : Джура, 2004. 280 с.
19. Яворська Н.В. Страхові послуги : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 354 с.

References:

1. Aleksandrova M.M., Petruk O.M., Ullubiyeva K.K. (2010) *Strakhuvannya: navchal'no-metodychnyy posibnyk* [Insurance: educational manual]. Zhytomyr : ZhSTU. (in Ukrainian)
2. Bazylevych, V.D. (2008) *Strakhuvannya* [Insurance]. Kyiv: Znannya. (in Ukrainian)
3. Vovchak, O. D. (2011) *Strakhova sprava: pidruchnyk* [Insurance: a textbook]. Kyiv: Znannya. (in Ukrainian)
4. Horbach L.M. (2003) *Strakhova sprava: navch.posibnyk* [Insurance business: training manual], 2nd ed. Kyiv : Kondor. (in Ukrainian)
5. Hovorushko T. A. (2011) *Strakhovi posluhy : pidruchnyk* [Insurance services: textbook]. Kyiv: Centr uchbovoyi literatury. (in Ukrainian)
6. Zheleznyak V. V. (2014) Formuvannya strakhovykh fondiv pidpryyemstv yak material'na osnova yikh zakhystu vid pidpryyemnyts'kykh ryzykiv [Formation of insurance funds of enterprises as a material basis for their protection against entrepreneurial risks]. *Efektivna ekonomika* [An efficient economy] (electronic journal), vol. 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3504> (Accessed 16 Feb 2020).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine “On Insurance“. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/show/85/96-вр> (Accessed 16 Feb 2020).
8. Zaruba O.D. (1998) *Strakhova sprava: pidruchnyk* [Insurance Business: Textbook]. Kyiv: Znannya. (in Ukrainian)
9. Mnykh M. V. (2006) *Strakhuvannya v Ukraini: suchasna teoriya i praktyka: monohrafiya* [Insurance in Ukraine: current theory and practice: monograph]. Kyiv: Znannya. (in Ukrainian)
10. Plysa V. Y. (2005) *Strakhuvannya : navch. posib. dlya stud. vyshch. navch. zakl.* [Insurance: study. tool. for students. higher. teach. closed]. Kyiv: Karavela. (in Ukrainian)
11. The official site of Rating of insurance companies of Ukraine (2019). Available at: <https://forinsurer.com/ratings/nonlife> (Accessed 12 Feb 2020).
12. Stoyko O.Y., Dema D.I. (2017) *Finansy: pidruchn.* [Finance: textbook], Kyiv: Alerta. (in Ukrainian)
13. Hovorushko T.A., Stetsyuk V.M. (2014) *Strakhuvannya: navch. posib.*, [Insurance: training manual], L'viv: Mahnoliya-2006. (in Ukrainian)
14. Osadets S.S. (2002) *Strakhuvannya: pidruchnyk* [Insurance: a textbook], Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
15. Vnukova N.M., Uspalenko V.I., Vremenko, L.V. (2004) *Strakhuvannya: teoriya ta praktyka* [Insurance: Theory and Practice]. Kharkiv: Burun Knyha. (in Ukrainian)
16. Tkachenko N.V. (2007) *Strakhuvannya: navchal'nyy posibnyk* [Insurance: training manual]. Kyiv: Lira. (in Ukrainian)
17. Shylo L.A. Abernikhina, I.H. (2010) Orhanizatsiyni pidkhody do formuvannya strakhovykh fondiv pidpryyemstva. *Ekonomika: problemy teoriyi ta praktyky*. Vol. 262, pp. 602-608.
18. Shumelda Y. (2004) *Strakhuvannya. Navchalnyy posibnyk dlya studentiv ekonomichnykh spetsialnostey* [Insurance. Tutorial for students of economic specialties]. Ternopil: Dzhura. (in Ukrainian)
19. Yavors'ka N. V. (2008) *Strakhovi posluhy: Navch. Posibnyk* [Insurance services: Educ. Handbook]. Kyiv: Znannya. (in Ukrainian)